

Non-toxische grafiek, spielerei of noodzaak?

Masterproef - Onderzoekspaper
door Jakob Verstichel

Mentor: Inès Beert

Educatieve Master in de Beeldende en Audiovisuele Kunsten
Hogeschool Gent –
KASK School of Arts
Academiejaar 2023-2024

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Onderzoeksvraag	2
2. Relevantie	3
3.1. Persoonlijk, als leerkracht en kunstenaar	3
3.2. ... en daarbuiten.....	4
3. Methodologie	5
4.1. Literatuur.....	5
4.1.1 “How-to” boeken.....	5
4.1.2 Wetenschappelijk onderzoek.....	6
Charbonnel afdekverniss.....	7
CHARBONNEL Black ball etsgrond — hard + zacht.....	7
Gerstaecker asfalt afdeklak, blik 1L.....	7
Huber Etsgrond — vloeibaar.....	8
Salpeterzuur.....	8
4.1.3. Wetgeving.....	8
4.2. Interviews.....	9
4.3. Atelierwerk.....	10
4. Resultatenbespreking	11
5.1 Ontvetten.....	12
5.2 Opruimen van inkt.....	12
5.3 Opruimen van traditionele vernissen.....	12
5.4 Acrylic etching.....	12
5.4.1. Aanbrengen:.....	13
Plate backing:.....	13
Etsgrond:.....	13
5.4.2. Opruimen:.....	13
5.5 Etsvloeistof.....	13
6. Discussie en conclusie	15
6.1. Wettelijk.....	15
6.2. Artistiek.....	15
6.3. Veiligheid / Common sense.....	16
6.4. Langdurige blootstelling, risico op ongevallen.....	16
6.5. Ecologisch.....	17
7. Besluit	18
Literatuurlijst	19
Bijlage: Interview met Marnix Everaert	20
Bijlage: Interview met Peter De Koninck	24

Inleiding

Als Master Vrije Grafiek investeerde ik mijn studententijd in het onder de knie krijgen van de traditionele druktechnieken. Lange dagen ploeterend in het atelier tussen etspers, zuurbak en lithostenen, probeerde ik enige vorm van technische consistentie te ontwikkelen. Ik vond het ambacht oprecht boeiend en héél uitdagend.

Vaak ging ik naar huis met handen (en gezicht) vol inktvlekken en het hoofd wat wollig van de white spirit waarmee we alles opruimden. In het atelier was ik een van de weinige studenten die erop stond dat de afzuiging constant draaide (gevoelige oren hielden daar niet van) En we maakten grappen over hoe we het atelier al konden ruiken op de gang. Of dat we eventjes ‘frisse lucht’ gingen halen in het keukentje, door passief te roken. Want toen mocht je daar nog roken. In de keuken.

Eens afgestudeerd en op zoek naar werk in het DKO, botste ik echter op de vraag “Kan jij non-toxisch drukken?” (spoiler: neen) Een probleem dat ik bijna 20 jaar lang handig wist te ontwijken ... Nu dook deze kwestie echter opnieuw op en ben ik me dus tóch gaan bijscholen in *non-toxic printmaking*.

Ironisch genoeg kreeg ik net op dat moment ook werk als docent Beeldatelier op een academie met een *traditioneel grafiekatelier*...

Gezien mijn voorgaande ervaringen tijdens sollicitaties is de overstap naar non-toxisch werken echter onvermijdelijk. Maar waarom wordt er hier en daar dan toch nog lesgegeven op de traditionele manier? Een heel dankbaar onderwerp dus voor mijn educatieve masterproef!

1. Onderzoeksvraag

“Wat zijn de noodzakelijke praktische stappen die moeten worden genomen om een traditioneel grafiekatelier om te vormen naar non-toxisch? Wat zijn de argumenten voor en tegen deze omschakeling? En is dit voordelig op lange termijn?”¹

Deze masterproef moet aan de ene kant een zeer praktische tool zijn, die als leidraad kan dienen voor de omschakeling (desnoods in stappen) naar non-toxisch.

Daarnaast moet er ook aandacht gaan naar de vraag of deze overstap wel echt nodig is. Als ik het in Dendermonde heb over non-toxische grafiek, krijg ik namelijk enkel *negatieve* reacties. Bij de collega's heerst de overtuiging dat non-toxisch drukken inferieur zou zijn. Een reputatie die haar oorsprong lijkt te vinden bij de huidige leerkracht Peter De Koninck, die niet onder stoelen of banken steekt dat hij enkel les wil geven over de traditionele technieken.

¹ Nota: het blijkt al snel dat deze onderzoeksvraag veel te groot is voor deze masterproef.

Deze masterproef opent voor mij ook veel nieuwe vragen, waar niet genoeg ruimte voor is binnen het kader van deze korte paper. Voor de volledigheid som ik er hieronder enkele op, wie weet inspireren ze de lezer.

Wat zijn de voor- en nadelen van non-toxic printmaking binnen de les- en artistieke praktijk? Niet enkel op vlak van veiligheid en klasmanagement, maar ook op vlak van artistieke expressie mogelijkheden.

/.../ in fact some of the safer methods allow for a greater flexibility (Graver, 2011, p16)

Een grondige afweging tussen kiezen voor DIY-producten of kant-en-klare kunstenaarsbenodigdheden? (bv Lascaux acrylic resists, Akua inkt, ...)

Kan je met non-toxic wel even 'virtuoos' worden als met de traditionele technieken? Of is het een suboptimale zijsprong, enkel goed voor 'spielerei'? Dit lijkt me een uiterst boeiende combinatie van technisch en artistiek onderzoek in samenwerking met jonge en gevestigde kunstenaars.

Ik ga mij toch niet laten tegenhouden door beperkingen van het technische luik terwijl ik weet dat het wel kan op de klassieke manier. Dat is de wereld op zijn kop. (De Koninck, 2024)

Verdient non-toxische drukkunst (en het onderzoek errond) een plaats in het Hoger Kunstonderwijs, of moet men daar vooral blijven vasthouden aan de beproefde traditionele technieken? Welke verantwoordelijkheid neem je hier als onderwijsinstelling en op basis waarvan maak je die keuze?

Klimaatverandering, circulaire economie, ... De wereld verandert, maar veel 'oude' artistieke disciplines blijven vasthouden aan traditie. Is dat terecht, of doen we dit om de verkeerde redenen?

2. Relevantie

3.1. Persoonlijk, als leerkracht en kunstenaar ...

De relevantie van dit onderzoek was in eerste instantie dus heel persoonlijk: ik merkte tijdens sollicitaties dat er stevast gevraagd werd naar ervaring met non-toxische grafiek. Als pas afgestudeerde *Master in de Beeldende Kunsten, Vrije Grafiek* was dit het eerste wat ik daarover hoorde. Nog eens aan een opleiding beginnen was op dat ogenblik niet meteen waar ik zin in had. Ik deed een halfslachtige poging om mij desondanks terug in te schrijven in het DKO, maar ... ik mocht niet. Toen was nog de regel: *Je mag geen DKO opleiding volgen in de discipline waarvan je reeds een diploma hebt*. En daarbovenop moest er ook gewoon gewerkt worden!

Dus richtte ik m'n pijlen elders. Zo belandde ik in het freelance circuit van de 'muzische vorming' (speelse domeinoverschrijdende kunsteducatie met veel aandacht voor groepsdynamiek). Via workshops over poppenspel in de kleuterklas kwam ik zelfs in het theater terecht en werkte uiteindelijk ook als poppenspeler voor tv. Ondertussen legde ik me

in m'n vrije tijd toe op jazzmuziek en werkte ook freelance als cartoonist. Mijn grote zegen in dit leven is nu eenmaal dat ik een duizendpoot ben.

Een mes dat natuurlijk langs twee kanten snijdt, want zo verloor ik de grafiekkunst wel een beetje uit het oog.

Na covid voelde ik de nood aan een stabielere bron van inkomsten. Terug richting KASK Hogent om de Educatieve Masteropleiding te volgen! Geen gekke keuze, ik gaf reeds lang les als freelancer, dus waarom niet in het formeel onderwijs?

Queue the problems from the past: *non-toxische Grafiek*. Ineens werd mijn gebrek aan kennis hierover weer héél actueel. Daarom startte ik, 18 jaar na afstuderen, dan toch met een opleiding hierrond. Dit op de Academie voor Beeldende Kunsten Gent (ironisch genoeg de burens van het grafiekatelier van KASK Hogent). Bij niemand minder dan de voorvechter van non-toxische drukkunst in Vlaanderen en ver daarbuiten: Marnix Everaert.

Toeval wil ook dat ik toen net kon starten als vervanger Beeldatelier (1e en 3e graad) in Kask Dendermonde, een van de laatste bastions van de traditionele grafiekkunst in het DKO. Grappig hoe de dingen soms lopen.

Voor mij als kunstenaar en leerkracht is dit dus een heel interessant thema, dat al eventjes mee gaat en ondanks alles de kop blijft opsteken.

3.2. ... en daarbuiten

Tijdens de opleiding en dit onderzoek ontvouwde zich geleidelijk aan een ander aspect: de kwestie van non-toxische grafiek is (verrassing?) veel groter dan mijn moeilijkheden om aan fatsoenlijk werk te raken. De impact van een leerkracht op leerlingen. De daaruit voortvloeiende traditie op lange termijn. Zoals Marnix aangeeft tijdens ons interview:

Het gaat over uzelf, uw leerlingen, het hele ding waar we in zitten. /.../ hoe langer ik ermee bezig ben, hoe groter het plaatje wordt voor mij /.../ Je wilt een plaats creëren waarin mensen leren nadenken over zichzelf en de wereld. Die grafiek is daarvoor de kapstok. Je gaat dat zaadje gaan planten. Misschien wat naïef, maar ik schaam me daar niet voor. Liever zo dan er helemaal niet mee bezig te zijn. (Everaert, M. interview)

Deze kwestie raakt ook aan de gevolgen en beperkingen van een vaak onderschatte en onzichtbare aangeleerde manier van denken en handelen in de (amateur-) kunsten (en bij uitbreiding de hele samenleving). We leven in een maatschappij die voor een groot deel is gebaseerd op en doordrongen is van een *consumptie-reflex*. Je wilt iets doen? Betaal er iemand voor. Je wilt het zelf doen? Koop wat spullen, volg desnoods een opleiding om met die spullen te leren werken. En wanneer de oplossing niet vlot verkrijgbaar is in de handel, gaan we ons al snel vragen stellen over het nut, de effectiviteit en zelfs betrouwbaarheid ervan. Of het wordt gewoon te veel gedoe. Time is money! Zelfs voor ervaren drukkers, die nochtans wel wat gedoe gewend zijn.

Ik blijf erbij dat het non-toxische nog niet volledig op punt staat. In tegenstelling tot zeefdruk, waar ook de fabrikanten er volledig in zijn meegegaan /.../ De omschakeling kon letterlijk van de ene dag op de andere. Dat heb ik ook gedaan en ik kon nog steeds perfect het drukwerk maken dat ik wilde maken. Maar ik heb workshops gevolgd over non-toxic etsen en fotopolymeer enzo en het was één grote teleurstelling. (De Koninck, 2024)

De shift naar een manier van werken die minder voorgekauwd is, lijkt echter onvermijdelijk als we willen inzetten op non-toxische alternatieven.

While many alternatives have been widely embraced, some have unfamiliar qualities and an accompanying learning curve that may account for the reluctance to adopt these approaches more broadly. (Fick & Grabowski, 2015)

En dan is er natuurlijk ook de impact van een atelier op gezondheid en milieu. Het label “H411 Giftig voor in het water levende organismen, met langdurige gevolgen.” spreekt voor zich.

Voor de denkers: misschien is dit alles wel gewoon een veruitwendiging van het verschil tussen binair en holistisch denken.

3. Methodologie

4.1. Literatuur

Goed onderzoek begint met kijken welk werk reeds werd verricht. Vandaar eerst een bescheiden zoektocht naar literatuur rond dit thema.

4.1.1 “How-to” boeken

Boeken over hoe je aan grafiekkunst doet: zijn deze reeds ‘non-toxisch’? Of eerder traditioneel?

Ik heb wat moeten zoeken en vond pas in de archieven van een Limburgse bib een Engelstalig boek uit 2011 dat specifiek gaat over non-toxische drukkunst. Andere, makkelijker bereikbare werken (als in makkelijk te vinden via openbare bibliotheek) geven vaak slechts een kleine vermelding ervan.

Catafal, J. & Oliva, C. (2007) “Het complete handboek etsen en andere grafische technieken” Baarn: Tirion Uitgevers BV

→ geen vermeldingen ivm toxiciteit etsgronden, weinig ivm etsvloeistof – dit boek zou eigenlijk uit de bib moeten worden gehaald wegens achterhaald en potentieel gevaarlijk.

Gale, C. & Fishpool, M. (2012) “The Printmakers’ Bible” London: Bloomsbury Publishing.

→ vermelding van non-toxic methodes maar geen nadrukkelijke vermelding van de *toxiciteit* van bijvoorbeeld solventen. Moet zo’n handleiding wel in een openbare bibliotheek liggen?

Fick, B & Grabowski B. (2015) "Printmaking, a complete guide to materials & processes" (2e editie) London: Laurence King Publishing.

→ een apart hoofdstuk rond safety + naast de traditionele opties ook een uitgebreid aanbod aan non-toxische technieken.

p22 over solventen:

"these can range from simple non-toxic solvents such as water and vegetable oil, to traditional and more dangerous petroleum based solvents /.../ fortunately, many alternatives are now available that can reduce or eliminate toxicity.

p31 safety in the workshop:

it is a foolish or naive artist who adopts a cavalier attitude when working with toxic materials /.../ what has traditionally made printmaking dangerous is the need for petroleum based solvents in many processes and clean-up. A simple shift to using vegetable oil and biodegradable detergents for clean-up make oil-based inks a reasonably safe option for printmaking. /.../ We strongly encourage adopting products and practices that minimize or eliminate toxicity.

Graver, M. (2011) "Non-Toxic Printmaking." Londen: A&C Black Publishers Limited.

→ dun boekje van amper 120 pagina's, maar boordevol DIY recepten en technieken voor non-toxische (diep-) drukkunst. Van lijnetsen, vernis-mou en aquatint tot de rock&roll van intaglio met carborundum, zand en houtlijm. Het bevat ook vrij uitgebreide handleidingen voor het gebruik van alternatieve etsvloeistoffen. Op zichzelf zal dit boek je niet leren drukken, maar voor iemand met ervaring als traditioneel drukker en voldoende 'goesting' om nieuwe dingen uit te proberen, is het een kleine goudmijn.

The etching process traditionally uses the most toxic chemicals and materials encountered in printmaking and is therefore the area where most health and safety benefits can be found by moving towards a non-toxic practice. (Graver, 2011, p.7)

Er is zelfs plaats voor een kleine discussie over de in principe foutieve maar ondertussen ingedaalde term 'non-toxic'. En Graver sluit zijn bedrieglijk klein boekje tot slot af met de gevleugelde woorden:

Traditional intaglio etching is undoubtedly a highly dangerous artform and there is no need to continue the use of toxic materials and solvents in the practice of fine art etching. The quality of images produced and the versatility of safer acrylic based systems /.../ easily matches, and in some cases surpasses, the traditional approach. /.../ perhaps, though, when contemplating the change from a traditional to a non-toxic, safer practice the question should not be which is better but whether your art is worth dying for. (Graver, 2011, p.118)

4.1.2 Wetenschappelijk onderzoek

Hier ging ik op zoek naar wetenschappelijk onderzoek over de toxiciteit van traditionele grafiek. Verrassend (?) genoeg was dit moeilijk te vinden. Dankzij Marnix Everaert vond ik echter een boek van Amerikaanse makelij, met de legendarische titel '**Artist Beware**'. In tegenstelling tot wat de titel misschien laat verwachten, is dit geen schreeuwerig

zelfhulpboek vol knallende slogans, maar een grondig naslagwerk op basis van wetenschappelijk onderzoek over de gezondheidsrisico's van zowat alle mogelijke producten waarmee een kunstenaar in contact kan komen. Ik ga ze hier niet allemaal opsommen, u kan het werk terugvinden in mijn literatuurlijst en ik vat graag samen als volgt: Traditionele Drukkunst zit boordevol vergif. U heeft er eigenlijk geen boek voor nodig, bezoek de lokale winkel voor kunstenaarsbenodigdheden en kijk naar de labels.

Ter illustratie enkele populaire producten en hun waarschuwinglabels:

Charbonnel afdekvernis

	<p>WAARSCHUWING H226 Ontvlambare vloeistof en damp. H302 Schadelijk bij inslikken. H312 Schadelijk bij contact met de huid. H315 Veroorzaakt huidirritatie. H317 Kan een allergische huidreactie veroorzaken. H319 Veroorzaakt ernstige oogirritatie. H332 Schadelijk bij inademing. H411 Giftig voor in het water levende organismen, met langdurige gevolgen.</p>
--	---

CHARBONNEL | Black ball etsgrond — hard + zacht

	<p>WAARSCHUWING H317 Kan een allergische huidreactie veroorzaken.</p>
---	---

Gerstaecker asfalt afdeklak, blik 1L

	<p>GEVAAR H226 Ontvlambare vloeistof en damp. H304 Kan dodelijk zijn als de stof bij inslikken in de luchtwegen terechtkomt. H319 Veroorzaakt ernstige oogirritatie. H335 Kan irritatie van de luchtwegen veroorzaken. H411 Giftig voor in het water levende organismen, met langdurige gevolgen. EUH066 Herhaalde blootstelling kan een droge of een gebarsten huid veroorzaken.</p>
---	---

	<p>GEVAAR H226 Ontvlambare vloeistof en damp. H304 Kan dodelijk zijn als de stof bij inslikken in de luchtwegen terechtkomt. H335 Kan irritatie van de luchtwegen veroorzaken. H411 Giftig voor in het water levende organismen, met langdurige gevolgen.</p>
---	---

Salpeterzuur

	<p>GEVAAR</p> <p>H272 Kan brand bevorderen; oxiderend H290 Kan bijtend zijn voor metalen H314 Veroorzaakt ernstige brandwonden en oogletsel H331 Giftig bij inademing</p>
--	---

4.1.3. Wetgeving

De wetgeving rond gevaarlijke stoffen in het onderwijs blijkt samen te vallen met die van werknemers. Hier wordt natuurlijk niet specifiek over grafiekkunst geschreven, maar er zijn “Grenswaarden voor beroepsmatige blootstelling” die dus ook gelden in de lespraktijk. Deze informatie vind je terug in *De Codex over het welzijn op het werk: Boek VI.- Chemische, kankerverwekkende, mutagene en reprotoxische agentia en agentia met hormoonontregelende eigenschappen Titel 1.- Chemische agentia*

Voor aanvang van de werkzaamheden moet een risicoanalyse uitwijzen of en hoe met de producten moet worden omgegaan. Het is dus zeker niet de bedoeling alle producten te weren in het onderwijs. De veilige omgang is dikwijls een doelstelling op zich vanuit de leerplannen. (Potloot, C., 2024)

Bovenstaande informatie kreeg ik via e-mail van een onderwijsinspecteur. Met andere woorden: als onderwijsinstelling *kies je zelf*. Leg je de focus op traditionele druktechnieken en veilige omgang met de daarbij horende gevaarlijke stoffen? Of ga je focussen op de nieuwere ontwikkelingen, met weer hun eigen uitdagingen? De impact van deze keuze valt

niet te onderschatten, en weerspiegelt idealiter de waarden en normen die je als onderwijsinstelling wilt uitdragen. Meer hierover in mijn Discussie en Conclusie.

4.2. Interviews

Non-toxische grafiek is voorlopig niet welkom op KASK Dendermonde. Vandaar de onderzoeksvraag over de argumenten voor en tegen.

Een mooi startpunt hiervoor leek mij om twee *tegenpolen* te interviewen. [Peter De Koninck](#) (maakt monumentale etsen van wel 3m groot) die lesgeeft in KASK Dendermonde en zijn resolute keuze voor traditionele etstechnieken aan de ene kant. Aan de andere kant van de ring: [Marnix Everaert](#) (maakt subtiele, speelse en heel poëtische werken op klein formaat) die al 30 jaar timmert aan de weg van non-toxische druktechnieken. Wat zijn hun argumenten voor en tegen? Bestaat er ook wetenschappelijk onderzoek dat hun argumenten staft?

Wie deze interviews even doorleest merkt al snel een duidelijk verschil in stijl en argumentatie.

Marnix benadert zijn job als onderdeel van een holistische kijk op de wereld en zijn verantwoordelijkheid daarbinnen. Hij is ondertussen 30 jaar bezig met praktisch, educatief en artistiek onderzoek naar het non-toxische. Hij reisde hiervoor in de jaren 90 al naar Amerika en is naast een gerespecteerd kunstenaar ook internationaal gevraagd voor workshops rond non-toxische grafiekkunst.

Ik ben beginnen lesgeven begin jaren 90 in Zottegem. Daar was geen afzuiging, we deden gewoon de vensters open. Op een bepaald moment begon ik dat te voelen, fysiek, maar ook psychisch. /.../ Zo begon ik me vragen stellen /.../

Het gaat over uzelf, uw IIn, het hele ding waar we in zitten. In het begin ging het voornamelijk om mijn gezondheid, maar hoe langer ik ermee bezig ben, hoe groter het plaatje wordt.

Traditioneel wordt daar niet over nagedacht. /.../

Als ik pensioneer wil ik een erfenis geven van alles wat ik geleerd heb, Open Source. Niet verzanden in het bewaren van geheimen.

Met Open source kan er pas echt verandering plaatsvinden. Ik heb aanvaard dat dat de rol is die ik voor een paar mensen gespeeld heb.

/.../

De meest non-toxische manier van grafiek is géén grafiek maken.

Maar we moeten zoeken naar manieren om het op een andere, betere manier te gaan doen. (Everaert, 2024)

Bij Peter ligt de focus op vervolmaking en technische hoogstand binnen traditionele technieken in functie van de eigen artistieke carrière. Dit leidde tot internationale erkenning en een vlot verkopend oeuvre. Het lesgeven gebeurt in dezelfde traditie. Hij heeft een heel uitgesproken mening met veel overtuigingskracht maar zijn argumenten komen vooral uit de eigen praktijk.

Voor mijn eigen werk /.../ het is een samenvoeging van methodes dus daarom blijf ik verder doen met de klassieke methodes. Het geeft het meest bevrediging en resultaat dat ik wil bekomen.

/.../

Ik heb workshops gevolgd van non-toxic etsen en fotopolymeer enzo en het was één grote teleurstelling.

/.../

Ik zal eerlijk zijn, in de avond van mijn leven ga ik nu echt niet meer omschakelen. Dan wil ik nog liever stoppen, moest ik gedwongen worden.

/.../

Ik vraag mij al jaren af waar die belachelijke heksenjacht vandaan komt om zo tegen dat zogenaamd toxische aspect van etsen te zijn.

/.../

In de eerste plaats interessant werk maken. Dat is altijd mijn betrachting geweest. (De Koninck, 2024)

Binnen KASK Dendermonde is er dus voorlopig geen plaats voor non-toxische grafiek, behalve in de Beeldateliers (kinderen en jongeren) waar ook Peter liever niet met gevaarlijke stoffen werkt.

Ik heb ook les gegeven aan kinderen en dan was dat ook met wateroplosbaar materiaal. /.../ Dat zijn grote groepen, een kennismaking. Die vinden dat wel plezant om een gedrukt resultaat te zien. Dat moment van verwondering /.../ een klein mirakel. Maar dat is, uiteraard, met watergedragen inkten. (De Koninck, 2024)

Het verschil tussen deze twee kunstenaars en docenten kan niet groter zijn en is een mooie metafoor voor de grotere context. Non-toxisch versus traditioneel, het is bijna een kwestie van ideologie. Binair versus holistisch. Wetenschappelijk onderzoek versus de romantiek van traditie. Het artistieke gekoppeld aan ecologisch bewustzijn of alles ondergeschikt aan de eigen artistieke zoektocht en carrière. Als kunstenaar vertel je dus al een deel van je verhaal door het maken van deze keuze.

4.3. Atelierwerk

Ik identificeer mezelf als kunstenaar. Voor mij wil dat zeggen dat ik de wereld op een speels onderzoekende manier benader. Dat ik probeer open te staan voor andere inzichten en oplossingen dan deze die het meest voor de hand liggen. Dat ik creëer. Van nature is dit niet altijd de 'kortste' weg ergens naartoe. Ondertussen moet ik ook mijn brood verdienen, en zoals ik al zei belandde ik zo uiteindelijk terug in het grafiekatelier en waar we nu zijn: deze masterproef.

Belangrijk onderdeel van het onderzoek is dus zelf aan de slag te gaan met de non-toxische technieken. Of correcter: Deze masterproef is een gevolg van het atelierwerk in de opleiding non-toxische grafiekkunst aan de Academie voor Beeldende Kunsten Gent.

Daar krijg ik een goed beeld van wat een non-toxisch grafiekatelier nu precies inhoudt. De voornaamste technieken en materialen. De praktische inrichting. Verder bezocht ik ook de ateliers in KABK Oudenaarde en SLAC Leuven.

Tijdens dit atelierwerk ontdek ik jammer genoeg ook dat het wel even zal duren vooraleer ik mezelf vervolmaakt heb in deze technieken. Als "Master" begon ik eraan met de verwachting al snel terug een indrukwekkend technisch niveau te bereiken. De realiteit is minder blinkend. Deze non-toxische technieken komen, net als de traditionele, met hun eigen hindernissen en onvoorspelbaarheden die je slechts door veel herhaling in de vingers krijgt. Ik citeer mezelf:

Beetje aan het balen: de non-toxische technieken voor harde grond en aquatint bevallen mij niet echt. Waarom? Omdat het moeizaam gaat, technisch. De harde grond correct uitrollen, verharden en dan voldoende wegkrassen gaat allesbehalve vanzelf. En dan zwijg ik nog over aquatint proberen leggen met een airbrush. (Auteur. logboekfragment)

4. Resultatenbespreking

Wat zijn nu de praktische stappen die moeten worden genomen om een traditioneel grafiekatelier om te vormen naar non-toxisch? Een volledig stappenplan past niet binnen deze paper (daar hebben anderen al veel grondiger onderzoek rond gedaan én het zou beter passen in een boek) maar ik som hieronder graag enkele basisprincipes op. Meteen volledig omschakelen is niet voor iedereen is weggelegd, dus ik deel de spreekwoordelijke olifant op in behapbare brokjes, van eenvoudig naar steeds moeilijker te verteren.

No glove? No ... De makkelijkste en allereerste stap, zelfs voor wie verder niks wil veranderen, is om altijd nitril handschoenen te dragen wanneer je met inkt en andere oliedragen producten (zoals white spirit) werkt. (latex en vinyl bieden niet voldoende bescherming) Dat zal er alvast voor zorgen dat zelfs de meest traditionele drukker veel minder giftige stoffen absorbeert via de huid. Ook in non-toxische ateliers draagt men best nitril handschoenen. Inkt op olie of waterbasis is op zich niet zo problematisch, maar het blijven lichaamsvreemde stoffen. Je vermijdt zo ook overmatig je handen te moeten wassen, iets wat op zich ook voor huidproblemen kan zorgen.

5.1 Ontvetten

Heel eenvoudig, maar je moet er op komen: sojasaus. Desnoods in combinatie met wat krijt. Geen potentieel verslavende of licht

ontvlambare stoffen meer nodig! Je moet de geur van ethanol of ammoniak wel inruilen voor die van een noodlebar.

5.2 Opruimen van inkt

Een vrij eenvoudig te realiseren shift is om geen white-spirit of terpentijn meer te gebruiken bij het opruimen van inkt (of olieverbod).

Accordingly adopting bio-based and bio-degradable solvents might be the easiest change to make toward a safer environment in the printing studio. (Fick & Grabowski, 2015, p.31)

Twee oplossingen:

1. onschadelijke solventen gebruiken, in combinatie met biologisch afbreekbaar detergent. Het is maar zo eenvoudig als een beetje olijsolie op je oppervlak of tool te druppelen en te verdelen met een penseel. Even wachten, nog eens los borstelen en dan wegwrijven met een vod. Resterende inkt was je weg met water en zeep. Werkvlakken kan je daarna nog eens poetsen met wat krijt poeder om echt alle inktresten te verwijderen.
Opgelet! Bij plantaardige olie altijd goed informeren naar spontane ontbranding in verband met opslag van gebruikte voden!
2. Je kan ook gewoon inkt op waterbasis gebruiken. Eventueel in combinatie met 'vochtige doekjes' om de opruim vlotter te laten gaan. Hier is nog wat discussie over de lichtechtheid en kleurkwaliteit. Meer onderzoek is dus vereist.

5.3 Opruimen van traditionele vernissen

De traditionele vernissen (die organische solventen bevatten) worden meestal opgeruimd met white spirit en/of ethanol (afhankelijk van de samenstelling).

Een alternatieve, minder toxische manier van opruimen (voor wie deze producten wil blijven gebruiken) is white spirit vervangen door VCA olie en Eco-white spirit. Wie extra zuinig wil zijn kan de platen zelfs laten weken in een afgesloten bad met VCA.

5.4 Acrylic etching

De alternatieve term voor non-toxische drukkunst, voorgesteld door Mark Graver. Wie solventen helemaal wil weren uit het atelier (om zonder zorgen te kunnen ademen) kiest voor 'vernis' op basis van acrylaten. Het grote voordeel is dat er geen sprake meer is van giftige of zelfs allergene dampen. Het grote nadeel is gebruiksgemak. Wie gewend is aan traditionele vernissen *moet* hier dus eventjes rustig in- en uitademen!

5.4.1. Aanbrengen:

Plate backing:

Na het dun aanbrengen met spalter op een ontvette plaat, moet de plate backing acryl al snel 15 minuten uitharden, bij voorkeur in een kast met hete lucht.

Etsgrond:

Hier wordt het al snel iets ingewikkelder: BIC etsgrond (stiekem een offset drukinkt) moet eerst correct op de ontvette plaat worden aangebracht (met een speciaal daarvoor geselecteerde inktrol) en vervolgens 20 minuten bakken in een heteluchtoven, of uitharden op een verwarmplaat. Daarna moet deze een nacht rusten vooraleer je er in kan beginnen tekenen.

Andere oplossingen zijn oa. de commercieel verkrijgbare etsgronden van Lascaux, die echter vrij duur zijn en ook met een spalter worden geschilderd op de plaat. Het aanbrengen van een dunne, egale laag is hier iets moeilijker dan bij traditionele etsgrond. Deze kan je wel sneller gebruiken na drogen.

5.4.2. Opruimen:

Om deze 'vernissen' nadien terug van de plaat te verwijderen, gebruikt men in het non-toxische atelier een bad met Chrisal allesreiniger. De platen moeten hier, afhankelijk van hoe dik de laag, al snel 30 minuten liggen weken vooraleer het acryl los komt. Je zou dit natuurlijk veel sneller kunnen doen met bijvoorbeeld ammoniak, maar dan zijn we natuurlijk weer met solventen aan het werken!

5.5 Etsvloeistof

Een van de gevaarlijkste producten in het traditionele grafiekatelier is de etsvloeistof. Vaak wordt er voor diepdruk gewerkt met zinkplaten en aangelengd salpeterzuur. En salpeterzuur is smeerlapperij. Dat weet ook Peter:

Ik heb hier in de Academie een afzuiging die constant aanstaat, er ligt een inox deksel bovenop. En ik ben de enige die aan de zuurbak komt, ik leg het erin, haal het eruit, spoel het af. De leerlingen werken niet met het zuur, want ik moet hier geen toeren hebben! (De Koninck, 2023)

Monona Rossol schrijft het volgende in haar boek *“The artist’s complete health and safety guide”*

Nitric acid in particular has a number of special hazards:

1. *Nitric acid mixed with sawdust, paper or any other cellulosic material will spontaneously combust.*
2. *Hydrochloric acid and Nitric acid combined are called “aqua regia.” this acid mixture, in contact with other chemicals (which it can oxidize), can produce chloride (NOCl), a highly irritating gas.*
3. *combinations of nitric acid and concentrated acetic acid can explode. Nitric acid can also ignite or explode with many solvents*

/.../

Nitric Acid: Highly irritating and can cause severe skin and eye damage. Releases highly irritating nitrogen oxides when it reacts with metals. These can cause severe lung damage. (Rossol, 2001, p.212, p.294)

We krijgen ook wat informatie van Michael Mc Cann, Phd, CIH in het boek *“Artist Beware”*:

Nitric Acid

relative toxicity rating

skin contact: high

inhalation: high

ingestion: high

specific hazards

See general hazards. Metal etching and cleaning gives off nitrogen dioxide, which can cause chemical pneumonia in a large, acute exposure and emphysema from smaller, chronic exposures. It also gives off flammable hydrogen gas in small amounts.

(Mc Cann, 2005, p.86)

Als we dit even laten inzinken en dan kijken naar alternatieve, veiligere technieken zoals koper etsen met ijzerchloride ...

Ferric Chloride (iron perchloride)

relative toxicity rating

skin contact: slight

inhalation: not significant

ingestion: moderate

specific hazards

Powder. Forms small amounts of hydrochloric acid in solution. Ingestion of large amounts by children could cause iron poisoning. A substitute for Dutch mordant in copper etching.

(Mc Cann, 2005, p.92)

Zoals reeds eerder gesteld is dit niet 100% non-toxic, maar eerder less-toxic. Je wast nog steeds best niet je handen met ijzerchloride, en het is geen goed idee om het op te drinken. Maar er komen bij dit etsproces geen schadelijke dampen vrij en het risico op ongevallen is ook veel lager dan bij salpeterzuur.

6. Discussie en conclusie

6.1. Wettelijk

Zoals vermeld in 4.1.3. zijn gevaarlijke stoffen toegelaten in het onderwijs onder voorwaarden: risico-analyse, correcte opslag, labeling en opleiding van zowel docent als student. Doel: student kan op een veilige manier omgaan met gevaarlijke stoffen (die noodzakelijk zijn bij de uitvoering van het beroep) → maw. het onderwijs bereidt leerlingen en studenten voor op werken met gevaarlijke stoffen. Vanuit het idee dat ze dat in de toekomst ook zullen moeten blijven doen.

In het geval van een elektricien of chemicus is dat natuurlijk van zeer groot belang aangezien hun werkomgeving nu eenmaal zeer onveilig zou zijn zonder de juiste voorbereiding en kennis.

Binnen een artistieke opleiding vraag ik me echter af of dit argument wel zo actueel is. Is het echt nodig dat een student Vrije Grafiek leert werken met salpeterzuur en solventen?

Het argument 'voorbereiden op een veilige toekomst' kan daarbij niet ernstig worden genomen indien men de non-toxische alternatieven niet eveneens opneemt in het curriculum.

6.2. Artistiek

Het zal wel geen verrassing zijn. De meningen zijn hier sterk verdeeld: volgens sommigen zouden de nieuwe methodes leiden tot minderwaardige resultaten. Volgens anderen dan weer helemaal niet. Traditionele grafiekkunst bestaat al veel langer en dus zijn er logischerwijs meer voorbeelden van grote kunst en kunstenaars die op deze manier werkten. De tijd zal uitwijzen of er daadwerkelijk een correlatie is tussen (non)toxic en de artistieke waarde van het werk. Daarbovenop is artistieke 'waarde' zodanig subjectief, cultureel en contextgebonden (cf. cultureel kapitaal bij Pierre Bourdieu) dat ik me sterk maak dat dit niet het grote argument "voor of tegen" non-toxisch kan of mag zijn.

./../ it should always be remembered that it is the image that is important – why it was made, not just how it was made. ./../ By adopting a non-toxic approach to printmaking we can ensure our own health, that of other practitioners and that of the environment. (Graver, 2011, p.7)

In het Hoger Onderwijs lijkt grafiekkunst de laatste jaren een ietwat stoffige reputatie te krijgen. Het aantal studenten en dus ook docenten daalt. Van volwaardige studie is het verschoven naar een keuzevak in de Masterjaren. Van een volgeboekt printmaking atelier evolueert het steeds meer naar een plek waar studenten vaak *niet echt* met grafiekkunst

bezig zijn, maar meer met conceptuele vraagstukken die evengoed in een atelier mixed media konden plaatsvinden. Zo gaat dat nu eenmaal, de dingen veranderen.

Een radicale omslag naar het actief onderzoeken en ontwikkelen van non-toxic methodes en de toegankelijkheid ervan zou hier net voor een frisse wind kunnen zorgen die deze afdelingen nieuw leven inblaast! In een wereld van community art en makers-verenigingen ontsluit zich het voordien gevaarlijk geurende en corrosieve drukkersatelier voor actuele, verbindende en toegankelijke projecten! Dankzij het ecologische en DIY karakter ervan wordt een nieuwe generatie kunstenaars gestimuleerd actief na te denken over en te bouwen aan een gezondere wereld en circulaire economie.

6.3. Veiligheid / Common sense

Los van de vraag of iets al dan niet wettelijk verplicht is, gebruiken we bij voorkeur ook gewoon ons gezond verstand. Dat gezond verstand werkt echter niet altijd mee. Ik vergelijk het met sigaretten: wettelijk toegestaan, *lijkt* op korte termijn ok en zelfs *cool*. Maar het is ondertussen bewezen dat het op lange termijn kan leiden tot kanker, ziektes en kwalen. Toch blijven veel mensen het doen ... Het is nu eenmaal moeilijk voor de mens om op lange termijn te denken.

Verder moeten we ons, zelfs bij zogenaamd non-toxic werken, bewust blijven van de mogelijke risico's. We werken nog steeds met chemicaliën en zelfs als deze door de huidige wetenschap als 'veilig' worden beschouwd, blijven we best voorzichtig.

There are still chemicals involved and hazards to be controlled and gaining knowledge and an understanding of the effects of these chemicals on personal and environmental health, using them safely and sensibly, and wearing appropriate safety equipment and clothing should be a vital part of any practice. (Graver, 2011, p.9)

Er is echter nog een groot verschil tussen een atelier waar alle gevaarlijke stoffen gebruikt worden 'omdat het altijd zo was' of 'omdat ik het zo geleerd heb' en eentje waar deze zo veel mogelijk geweerd worden en vervangen door veiligere opties.

6.4. Langdurige blootstelling, risico op ongevallen

In een ideale wereld, zijn de gevaren van veel schadelijke stoffen 100% voorkombaar. Mits de juiste manier van handelen. Gebruik makend van de juiste materialen, infrastructuur en veiligheidsprocedures is het perfect doenbaar om te etsen met salpeterzuur zonder daar schadelijke gevolgen van te ondervinden.

In de praktijk is het echter anders. En al zeker binnen het onderwijs. Een groep studenten kan op een avond makkelijk oplopen tot 20 per aanwezige docent. Kan je dan garanderen dat iedereen even strikt omgaat met deze procedures?

Kinderen, zwangere vrouwen en mensen met ademhalingsproblemen moet je niet met solventen laten werken. En het kan toch niet de bedoeling zijn dat de docent alle gevaarlijke handelingen gaat isoleren en zélf gaat doen om de studenten te beschermen (cf. interview met Peter De Koninck) want dan valt een belangrijk onderdeel van de opleiding gewoon helemaal weg.

Het veel kleinere risico op ongevallen is duidelijk een sterk argument voor non-toxische grafiekkunst. Langdurige blootstelling is minder sexy, omdat we dat niet 'voelen' maar ook hier wint non-toxisch het van traditioneel. Zowel voor de kunstenaar in het eigen atelier als binnen het onderwijs.

6.5. Ecologisch

De impact op het milieu van een carrière kunst maken met giftige stoffen versus non-toxische materialen ... Hier wil ik niet te veel over gaan zeggen omdat er ten eerste binnen deze paper geen ruimte is voor feitelijk onderzoek. Ten tweede *lijkt* de impact die je als individuele kunstenaar hebt ook niet zo groot. Wat is één individu uiteindelijk? Kunstenaars produceren ook geen gigantische hoeveelheid, vergeleken met bijvoorbeeld een commerciële drukkerij.

Als *leerkracht* heb je echter een grotere impact. Jaar na jaar studeren toekomstige kunstenaars af, die dan de wereld ingaan om werk te maken, hun kennis potentieel door te geven aan anderen, ... Je kan hier dus wel een groot verschil maken, mogelijk zelfs exponentieel.

Als onderwijsinstelling (die bepaalt wie waarover lesgeeft) draag je hier een nóg grotere verantwoordelijkheid en is de impact die je hebt op lange termijn absoluut niet te onderschatten.

7. Besluit

Mijn eerste besluit is dat er meer onderzoek nodig is om tot onweerlegbare argumenten te komen. Dat klinkt echter maar zwakjes, dus ik ga me ook wagen aan een conclusie, gebaseerd op het onderzoek dat ik deed binnen deze Masterproef.

Of het nu gaat over het DKO, KSO of Hoger Onderwijs, de keuze tussen traditionele of non-toxische grafiek is een keuze die veel blootlegt over wat je als instelling en leerkracht écht belangrijk vindt.

Ze hebben allebei evenveel potentieel voor artistieke expressie en kwalitatief werk. Wie beweert van niet, is eenvoudigweg niet goed geïnformeerd. Het zijn allebei disciplines die vragen om toewijding en intensief 'trainen' teneinde een niveau van beheersing te bereiken die tot goed werk leidt.

Non-toxisch is op bepaalde vlakken nog een work in progress, maar biedt daardoor ook extra vrijheid en stimuleert bij de kunstenaar een onderzoekende houding en een diepe connectie met de gebruikte materialen en processen.

Traditionele grafiek bestaat natuurlijk al veel langer, waardoor er meer voorbeelden zijn van grote kunst en bekende meesters. Volgens mij is de keuze voor traditionele grafiek dan ook voornamelijk daarop gebaseerd: het imago van de lesgever en de romantiek van de traditie. Op termijn zal deze traditie echter onvermijdelijk verdwijnen. Ik zie geen enkele reden waarom de komende generaties kunstenaars zich zouden blijven vastklampen aan een traditie die steeds minder past binnen een wereld waar ecologisch bewustzijn enkel groeit. Als onderwijsinstelling kan je hier dus enkel scoren door voor non-toxisch te kiezen. Met het risico op een demonstrant te gaan lijken, sluit ik toch af met een heuse slogan:

Kiezen voor non-toxisch is kiezen voor de toekomst.

Literatuurlijst

Catafal, J. & Oliva, C. (2007) "Het complete handboek etsen en andere grafische technieken" Baarn: Tirion Uitgevers BV

Gale, C. & Fishpool, M. (2012) "The Printmakers' Bible" London: Bloomsbury Publishing.

Fick, B & Grabowski B. (2015) "Printmaking, a complete guide to materials & processes" (2e editie) London: Laurence King Publishing.

Graver, M. (2011) "Non-Toxic Printmaking." Londen: A&C Black Publishers Limited.

McCann, M, Phd, CIH. (2005) "Artist Beware" (5e editie) USA: The Lions Press

Rossol , M. (2001) "The artist's complete health and safety guide" New York: Allworth Press

Bijlage: Interview met Marnix Everaert.

Datum: 8/2/2024

Marnix Everaert is docent non-toxische grafiekkunst aan de Academie voor Beeldende Kunsten Gent.

Wanneer heeft u de 'overslag' gemaakt naar non-toxisch?

Rond mijn 40ste. We moeten even terug in de tijd, vrij lang geleden. Ik ben beginnen lesgeven begin jaren 90 in Zottegem. Daar was geen afzuiging, we deden gewoon de vensters open. Op een bepaald moment begon ik dat te voelen, fysiek, maar ook psychisch. Ik voelde me leeg van binnen. Dus ik begon na te denken "ik sta hier wel de hele dag in die dampen" (vd solvent gedragen zeefdruk)

Zo begon ik me vragen stellen, toen in de tijd voor het algemeen aanwezig internet. Ik was toen al heel voorzichtig en volgde in 99 een workshop in Frans Masereelcentrum bij Jeffrey Sipol, toenmalige baas van [tamarind institute](#) die ons liet zien dat je inkt kon opruimen met olie ipv white spirit. Ieders mond viel open, al is dat in principe heel eenvoudig.

Via zijn connectie en info kon ik dan een boek bestellen over non-toxic printmaking van Keith Howard, en eerlijk gezegd begreep ik daar niks van (was oa over fotopolymeer). Het waren allemaal middelen die ik niet kende en heb toen zelf besloten om toen naar hem te gaan. Ik heb daar een dag gewerkt en zag de toekomst van de grafiek! Hij nodigde me uit om een jaar les te komen volgen bij hem. Maar 25.000 euro inschrijvingsgeld en daar een jaar blijven, dat kon ik echter niet maken. Uiteindelijk nodigde hij me uit om dan twee weken in residentie te komen en samen les te geven. Dat heb ik met beide handen aangenomen. Toen had ik alles al eens beperkt gezien, en besepte dat dit doorvoeren niet met langzame afbouw zou werken, maar met enkele grote stappen. Zowel in eigen atelier als id lespraktijk. Probleem was natuurlijk materiaal, vervanging voor harde en zachte grond was er nog niet. Wel kon ik al beginnen met koper en ijzerchloride te etsen, dat gaf alvast geen dampen en de tweede stap was om 5l VCA (toen nog heel duur) in een bad te doen (lage verdamping, dus konden eeuwig blijven gebruiken) om de asfaltgedragen gronden te verwijderen.

De grote motivatie was natuurlijk gezondheid, maar ook economie en ecologie. De laatste jaren gaat het voor mij ook steeds meer over de ethiek van het hele gegeven. Ik wist dat het niet makkelijk ging gaan, had nooit verwacht dat het zó moeilijk zou zijn (gelukkig dat ik dat niet wist) maar ja, en ook die lln gewoon meegekregen. Rond 2000 heb ik hen gevraagd, gaan jullie voor dat experiment met mij, waarbij niks zal lukken, en we miss op 't eind vh jaar geen resultaten gaan hebben, maar die zijn daar helemaal voor gegaan. Anderen noemden hen soms de oude besjes, maar die hebben wel gezegd "*let's do it!*" en dat wàs met veel miserie natuurlijk.

De grote doorbraak was praten met mijn directeur, die was toen aan het overwegen om daar een grote afzuiginstallatie te laten plaatsen, heel grote investering. Ik heb toen gezegd, laat mij kopen wat ik wil, dat gaat veel goedkoper zijn en veel veiliger. Hij was de eerste die mij echt geloofde, en zo kon ik producten bestellen, naar firma's schrijven met vermelding van

m'n kleine website (dat hielp bij die firma's). Van sommige kreeg ik niks, van anderen een heleboel gratis producten waar ik dan mee aan de slag kon. Dat is voor mij zo'n beetje het startpunt geweest. Ik wist dat er een verandering moest komen.

Het ding is ook, *onze* leerkrachten hebben dat niet geleerd, dat kan ik hen niet verwijten, maar ze hebben wel zelf nooit onderzoek gedaan. Terwijl de informatie er dus wel was. In het begin werd daar allemaal ook heel lacherig over gedaan. Maar als leerkracht ben je ook verantwoordelijk voor uw leerlingen. Iemand die zwanger is moet je bv weigeren in een klassiek atelier, want dat kan niet goed zijn voor die foetus.

Het voornaamste is die verantwoordelijkheid.

Heeft u weet van wetenschappelijk onderzoek hierrond?

Absoluut. Twee heel goeie boeken die helaas niet meer beschikbaar zijn. Geschreven door doctors, onderzoekers. Waarin ze elk atelier gaan behandelen. Dat zijn boeken van de jaren 90, dus men was daar toen al mee bezig (id US) Ik zal u de titels doorsturen.

Artist Beware
Friedhard Kiekeben

Uw mening over het argument: "De hoeveelheid blootstelling is veel kleiner dan in een industriële drukkerij, is het dan wel gevaarlijk?"

Als je een à twee keer per week in een omgeving bent waar je 8u lang van alles ah inademen bent, dan kan je je toch al iets beginnen afvragen? Het gaat niet enkel over solventen maar ook over de ongevallen die je kan meemaken. Je kan natuurlijk altijd alles vergoelijken ...

Daarom zoek ik dus ook wat wetenschappelijke fundering, anders zijn het 'meningen' en gaat het al snel over wat het makkelijkst is of de persoonlijke voorkeur wegdraagt.

Je kan ook zeggen 'ik rook maar 8u per week' en dan krijg je misschien wel, misschien geen kanker.

Het gaat niet enkel over de lln maar ook over uzelf. Als leerkracht ben je daar wel meer aanwezig. Het gaat ook niet enkel over gezondheid maar ook over het milieu-aspect, het circulaire (zo weinig mogelijk verspillen, zaken hergebruiken)

Zelfs dat klein stukje grafiek is aanwezig en helpt het andere om groot te worden.

Het lijkt voor u te gaan over verantwoordelijkheid opnemen?

Het gaat over uzelf, uw lln, het hele ding waar we in zitten. In het begin ging het voornamelijk om mijn gezondheid, maar hoe langer ik ermee bezig ben, hoe groter het plaatje wordt. Traditioneel wordt daar niet over nagedacht.

Wat vindt u van het argument: ik heb me hierin vervolmaakt, dus ga me daar nu niet meer in omscholen.

Veranderen heeft voortrekkers nodig die daar heel veel tijd en energie in willen insteken en daar misschien weinig voor gaan terugkrijgen. Je wordt een beetje als 'de groene jongen' van de grafiek gezien, krijgt onnozele tegen-argumenten: "jaja, non toxisch maar je vliegt toch ook naar amerika" "Moet ik nu gaan veranderen? Ik heb dat nu zo geleerd, dus ik ga dat ook zo doorgeven" ... Ja, dat kan wel zijn. Maar denk eens na hoe interessant dat voor uzelf kan zijn, om zo fris naar uw eigen ding te gaan kijken en te ontdekken, dat wat je aan het veranderen bent onderdeel is van de geschiedenis van grafiek. Dat heeft niet stilgestaan, er zijn ook technieken verdwenen nu, of obsolete geworden, dus ... dat is het, iets dat leeft is in beweging.

We geven de IIn hier niet enkel iets waarmee ze thuis veilig aan de slag kunnen. Maar waar ze op een heel andere manier mee kunnen omgaan. Via de website is de info er ook om op terug te vallen. Als ik pensioneer wil ik een erfenis geven van alles wat ik geleerd heb, Open Source. Niet verzanden in het bewaren van stiel-geheimen.

Met Open source kan er pas echt verandering plaatsvinden. Ik heb aanvaard dat dat de rol is die ik voor een paar mensen gespeeld heb.

Ik ben er nu ook in vervolmaakt. Ik weet hoe alles vroeger ging, en hoe alles nu gaat, waardoor ik problemen vanuit verschillende ooghoeken kan bekijken, de problemen overlappen vaak. Zo kan ik ze sneller oplossen, zonder te vervallen in de klassieke materialen.

U had het over frustraties in het begin?

Er was wel flink wat tegenwind in het begin.

Dit ding is maar 30 jaar oud, tov een traditie van bijna 600 jaar. Er is weinig commercieel rond onderzocht dus je moet veel zelf gaan doen, een beetje chemicus gaan zijn.

Ik dacht dat de maatschappij veel vlugger ging reageren op de klimaatproblemen, maar dat valt tegen.

Maar toch meer en meer IIn zijn geïnteresseerd in onze non-toxische aanpak.

Rond 2000 dachten we "de wereld is er klaar voor" maar niet dus. Het lijkt dat we als mensheid ter plaatse blijven trappelen. En ondertussen sluipt het gif binnen van "vroeger was het beter" (zowel voor grafiek als ih algemeen)

Maar dat is niet zo.

Als je met een loupe kijkt naar het verschil tussen non-toxische of klassieke inbijt-methodes, dan zie je dezelfde frustraties naar boven komen (brokkelige lijnen etc) dus je moet gewoon leren werken met het materiaal, dat is alles.

Het is heel veel testen, want als iets *lukt* kan het ook toevallig zijn.

Zo heb ik het altijd benaderd. Al is dat niet zo leuk, want je bent geen kunst ah maken dan, maar ah onderzoeken.

Voordeel van dit atelier is dat ik hier mensen heb die mijn IIn geweest zijn en dezelfde visie hebben (niet perse dezelfde meningen) over 'wat doen we hier?' leren we techniekjes aan?

of leveren we inhoud? Dat inhoudelijke aspect is ook belangrijk, mijn voorganger vond het bvrar als ik inhoudelijke feedback begon te geven over het werk vd leerlingen.

Je wilt een plaats creëren waarin mensen leren nadenken over zichzelf en de wereld. Die grafiek is daarvoor de kapstok. je gaat dat zaadje gaan planten. Misschien wat naïef, maar ik schaam me daar niet voor. Liever zo dan er helemaal niet mee bezig zijn.

Het is een heel breed plaatje.

Gaan we blijven vuilnis produceren of kunnen we daar iets anders mee gaan doen?

Je moet bijvoorbeeld je Chrisal niet weggooien maar laten bezinken en hergebruiken!

“Alles voor de kunst” ben ik ook niet mee akkoord! Je moet dan gewoon zoeken naar alternatieven.

De meest non-toxische manier van grafiek = geen grafiek maken.

Maar we moeten dus zoeken naar manieren om het op een andere, betere manier te gaan doen.

Bijlage: Interview met Peter De Koninck

Datum: 24/01/2024

Peter De Koninck is docent Vrije Grafiek aan KASK Dendermonde.

U geeft aan dat, voor uw artistiek werk, non-toxische technieken niet werken?

Inderdaad, het non-toxische is dan voornamelijk met fotobeelden, fotopolymeer. Dan ben je al begonnen op kleine formaten omwille van het technische luik, omdat je met die film werkt. Als je dat op mijn formaten wilt gaan gladstrijken, be my guest, na een honderdste keer zal het dan misschien lukken om die er zonder blazen op te krijgen. Dat is al een ding. Ten tweede, je kan niet hetzelfde bereiken, voor het aspect inbijten, dat is een wezenlijk onderdeel van etsen, dat is essentieel daaraan. En het is juist door diepe inbijten, zeker op grote formaten, dat je bijna met gelaagdheden kan werken. Enk De Kramer deed niet anders. Die is heel z'n leven met kleuretsen bezig geweest, laag op laag. En als je met heel diepe inbijtingen werkt, krijg je op je afdruk ook een soort reliëf. Dus je kan wel degelijk met MATERIE werken. Net als schilders hun verf gaan aandikken met allerlei mediums om een heel bepaald effect te krijgen. Dat gaat al tot eeuwen terug die manier van werken. Plus het aspect van het experimentele, waarbij je serieus kan spelen met die manier van werken. Bij de klassieke manier van etsen mag men niet alleen denken aan vernis mous en aquatint en lijnets, het gaat verder dan dat. Als je inzicht hebt in die manier van werken dan kan je er heel veel mee gaan doen, ze volledig naar uw hand zetten. Dat is wat ik dan ook gedaan heb met mijn zogenaamd picturale manier van werken /.../ Dus vertrekkend vanuit de techniek ben ik met vernis gaan schilderen. Dat heeft even geduurd tot ik dat onder de knie heb gekregen. Voor mij is het een vanzelfsprekendheid geworden. En ik blijf erbij dat het non-toxische nog niet volledig op punt staat. In tegenstelling tot bij zeefdruk, waar ook de fabrikanten er volledig in zijn meegegaan en ervoor gezorgd hebben dat alles volledig op punt stond. De omschakeling kon letterlijk van de ene dag op de andere. Dat heb ik dan ook gedaan. De ene dag was ik nog met solvent gedragen inkten ah drukken en de volgende dag was ik met waterinkten bezig en ik kon nog steeds perfect de drukken maken die ik wilde maken. Maar ik heb workshops gevolgd van non-toxic etsen en fotopolymeer enzo en het was één grote teleurstelling.

Wat stelde u zo teleur?

Omdat ik er langs geen kanten mee kon bekomen wat ik wilde hebben. Ik vind dat ik als artiest wel zelf mag kiezen welk eindresultaat ik wil. Ik ga mij toch niet laten tegenhouden door beperkingen van het technische luik terwijl ik weet dat het wel kan op de klassieke manier. Dat is de wereld op zijn kop.

Bovendien heb ik het nog niet over het feit dat het toxische aspect van etsen belachelijk laag is in vergelijking met andere toxische omgevingen van grote bedrijven of industrie en wat weet ik nog allemaal. Ik vraag mij al jaren af waar die belachelijke heksenjacht vandaan

komt om zo tegen dat zogenaamd toxische aspect van etsen te zijn. Ik vind dat we wel andere katten te geselen hebben.

Het zou kunnen afkomstig zijn van het fenomeen 'drukkersziekte'? Zichtbaar bij mensen die in drukkerijen werken?

Ah maar er is een groot verschil tussen een industriële drukkerij en het atelier van een etser. Ik weet wat je bedoelt. Een van mijn galeristen heeft nog als ingenieur gewerkt in een drukkerij (ondertussen 50 jaar geleden) en dat klopt, maar dat waren wel de sukkelaars, het laagste personeel, die 8u per dag aan die drukpersen stonden, de hele dag solveen en ethyleen aan het inademen waren, met loden letters werken. Hij vertelde dat er ook nog nieuwe loden letters werden gegoten en dan zetten ze hun thermos ernaast omdat dat lekker warm was. Je zou van minder de drukkensziekte krijgen.

Maar ga dat niet vergelijken met een kunstenaar die gemiddeld 1 a 2 dagen per week in z'n atelier ah etsen is. Want we doen ook andere dingen, tekenen, voorstudies maken, andere dingen, in mijn geval schilderen. Eerlijk, ik heb geen schrik van drukkensziekte. Mijn gezondheid bewijst het.

Maar ik ben ook wel voorzichtig, ik ga niet boven de zuurbak gaan hangen, ik ben niet gek. Je moet gewoon voorzichtig zijn. En die sukkelaars in de industrie hadden die keuze niet om voorzichtig te zijn vroeger.

Maar dat is echt industrie he. Dat is hetzelfde als de hetze over olieverf. De enige die ooit niet goed geweest is van z'n olieverf was VanGogh omdat hij op een gegeven moment z'n tubes in zijn mond aan het leegknijpen was.

Dus wat u zegt is: "Volgens mij wordt het overdreven en als je er voorzichtig mee omgaat is het ook al goed."

Misschien moeten de heren onderzoekers ook maar eens het verschil gaan maken tussen drukkers die effectief 8u per dag ... en de kunstenaar die occasioneel zijn werk produceert.

Als leerkracht, wanneer ik kinderen kennis laat maken met grafiek gebruik ik toch vanzelfsprekend non-toxisch.

Volledig akkoord. Al is het maar dat je alles met water kan afwassen. Ik heb ook les gegeven aan kinderen en dan was dat ook met wateroplosbaar materiaal. Dat zijn dan de eenvoudige technieken, een monotype een lino snede, eens een droge naald op mica. Dat zijn grote groepen, een kennismaking. Die vinden dat wel plezant om een gedrukt resultaat te zien. Dat moment van verwondering als het papier opgeheven wordt, alleen al dat het in spiegelbeeld staat is een klein mirakel. Maar dat is zo, uiteraard, met watergedragen inkt.

Voor mijn eigen werk is het iets complexer dan dat, het is een samenvoeging van methodes dus daarom blijf ik verder doen met de klassieke methodes. Het geeft het meest bevrediging en resultaat dat ik wil bekomen.

Vandaar dat u er als docent voor kiest om (bij volwassenen) in die technieken te blijven lesgeven? Ook al wordt er op veel plaatsen overgeschakeld naar non-toxisch?

Ik zal eerlijk zijn, in de avond van mijn leven ga ik nu echt niet meer omschakelen. Dan wil ik nog liever stoppen, moest ik gedwongen worden. En de ironie is dat ik op m'n tentoonstellingen zie dat de jonge garde komt vragen "Hoe heb je dat gedaan? Dat kennen we niet?" en wat moet ik dan antwoorden?

Wie zijn dat, die jonge garde?

Kunststudenten, van de Academies. Zowel DKO als KSO als Hoger, de jongste garde. Zeven, acht jaar geleden begon het op te vallen dat die jonge mensen dat aan mij vroegen. Dat ze niet meer snappen hoe dat gemaakt werd. Vooral dat die resultaten anders waren dan wat zij, voor het geval ze non-toxisch leren etsen hadden, kunnen bekomen.

Zou dat dan vooral liggen aan het non-toxische of eerder een het feit dat u deze specifieke manier van werken zo grondig heeft onderzocht?

Ja en ook die grote formaten die ze niet meer gewend zijn. In de jaren 80 begon iedereen groot en monumentaal te werken. Dat is een stille dood gestorven. Maar er is toch even zo'n periode geweest.

Er is een paar jaar geweest van een goede lichting. Als ik kijk naar mijn geboortjaar en het jaar erna: Berlinda De Bruyckere, Michael Borremans, Seynaeve, Koen Serpereel, Wim Delvoye, die zaten allemaal in Gent, wij kenden elkaar. Ook in de toegepaste kunsten, Gerda Dendooven, Marie Mees. Zeer vruchtbare jaren geweest.

Maar ik blijf erbij dat dat de techniek is waar ik me het beste bij voel.

Als je je hele leven hebt geïnvesteerd in een techniek is het inderdaad logisch dat je je daar het beste bij voelt.

Het is ook, gans die discussie, zowel hier als elders. Schilderen mag niet meer met olieverf. Maar vertel mij dan eens wat het chemische aspect is van een medium dat al meer dan 500 jaar bestaat. Ik weet niet of de gebroeders van Eyck hun verf uit een chemische fabriek haalden? Maar dat is zo! Olieverf, zelfs terpentijn, dat zijn volledig natuurlijke producten, die hebben niks met aardoliederivaat te maken.

Die zijn zelfs niet gelinkt aan elkaar.

Het kan best zijn dat sommige mensen die geur niet kunnen verdragen, maar sorry, ik kan ook de geur van rode bieten niet verdragen.

Het gaat vooral over de terpentijn en white spirit, toch? Dat ze daar niet meer mee willen schilderen? (olieverf is op zich geen probleem, maar wel de verdunningsmiddelen die er aan worden toegevoegd tijdens het schilderen, vaak in ateliers zonder voldoende verluchting)

Waarvoor gebruik je whitespirit als je wilt schilderen? Om uw borstels uit te wassen? Dop ze eens in terpentijn en was ze met savon de Marseille, ze gaan voor altijd mee dan.

Het is een misvatting die er gekomen is, men doet onrecht aan de klassieke olieverven door ze te beschuldigen dat ze toxisch zijn.

En acrylverf dan? Dat is pas een chemisch samengesteld product, dat zijn polymeren en acrylaten. Zogezegd veel gezonder. Ik denk dat als je een tsjoep olieverf inneemt, het toch makkelijker zal passeren dan een tsjoep acrylverf!

Interessant experiment, ik ga het zelf niet doen.

Het gaat erover, je moet er verstandig mee omgaan. Raf Coorevits oud docent aan st-lucas,, leeft nog, is 90. Dus neen, we schieten met een mug op een olifant. Men heeft een probleem gecreëerd waar er geen was.

Ik heb hier in de Academie een afzuiging die constant aanstaat, er ligt een inox deksel bovenop. En ik ben de *enige* die aan de zuurbak komt, ik leg het erin, haal het eruit, spoel het af. De leerlingen werken niet met het zuur, want ik moet hier geen toeren hebben!

De klassieke manier lijkt u dus makkelijker en vlotter. Maar een amateur, die kan er thuis niet mee verder. Je hebt al een atelier met afzuig-installatie nodig ... terwijl je wel een bakje met ijzeroxide kan zetten en dan thuis (kleine) etsen kan maken. Is dat geen groot voordeel van non-toxisch?

Mijn ervaring in het DKO is dat de meeste mensen thuis geen atelier hebben of gaan maken. Sommige hebben zelfs geen plaats om een beetje te tekenen. De die-hards, zelfs dan nog, in al die jaren dat ik lesgeef heb ik één leerling gehad die effectief een grafiekatelier heeft ingericht. Ze beschouwen de Academie als hun atelier en als de opleiding voorbij is, is het gedaan. Een echte kunstenaar zal er alles aan doen om voort te werken. Die laat zich niet tegenhouden.

Al dat gedoe over toxisch of non-toxisch is voor mij een beetje naast de kwestie. De kwestie moet zijn "ga je een goed kunstwerk maken of niet?" Ben je een drukker of een artiest? Als je in de eerste plaats een brave drukker wil zijn, be my guest maar kom mij niet lastigvallen.

In de eerste plaats interessant werk maken. Dat is altijd *mijn* betrachting geweest.